

VIMBODÍ: DESCRIPCIÓ D'UN PARLAR

Mª Rosa DURAN i ALBAREDA

INTRODUCCIÓ

Aquest treball és producte de l'interès a aportar alguna dada en el camp de la dialectologia. El fet d'elegir aquest poble, Vimbodí, va venir determinat, en certa manera, per una polèmica suscitada entre una professora i una alumna entorn de la qualificació de parlar *xipella* donada a Vimbodí. Aquest va ser el motiu inicial del present estudi: esbrinar si el poble era o no de parla *xipella*.

Tanmateix, en cercar la bibliografia pertinent em vaig adonar que Vimbodí no era inclòs dins aquest conjunt de parlars. Així trobem, per exemple, que:

– BADIA, (1981: 60) diu que el *xipella* “és la parla fronterera entre el català oriental i el català occidental, des de la Seu d'Urgell fins a la Conca de Barberà i comarca de Santa Coloma de Queralt”, però no n'especifica els pobles.

– A la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1980: 766) es diu que el *xipella* “s'estén entre el català oriental i el català nord-occidental per una franja, els punts més representatius de la qual es troben dins l'Alt Urgell (Tuixén), la Segarra (les Olugues) i la Conca de Barberà (L'Espluga de Francolí)”. No esmenta, per tant, Vimbodí.

Al mapa dialectal de la GEC sembla que Vimbodí no és inclòs dins el *xipella*.

– On es veu més clar que Vimbodí no pertany al *xipella* és a SANCHIS GUARNER (1956: 9 i 1980. 43), per tal com està mapificat i el poble s'hi troba citat explícitament. (Vegeu fig. 1).

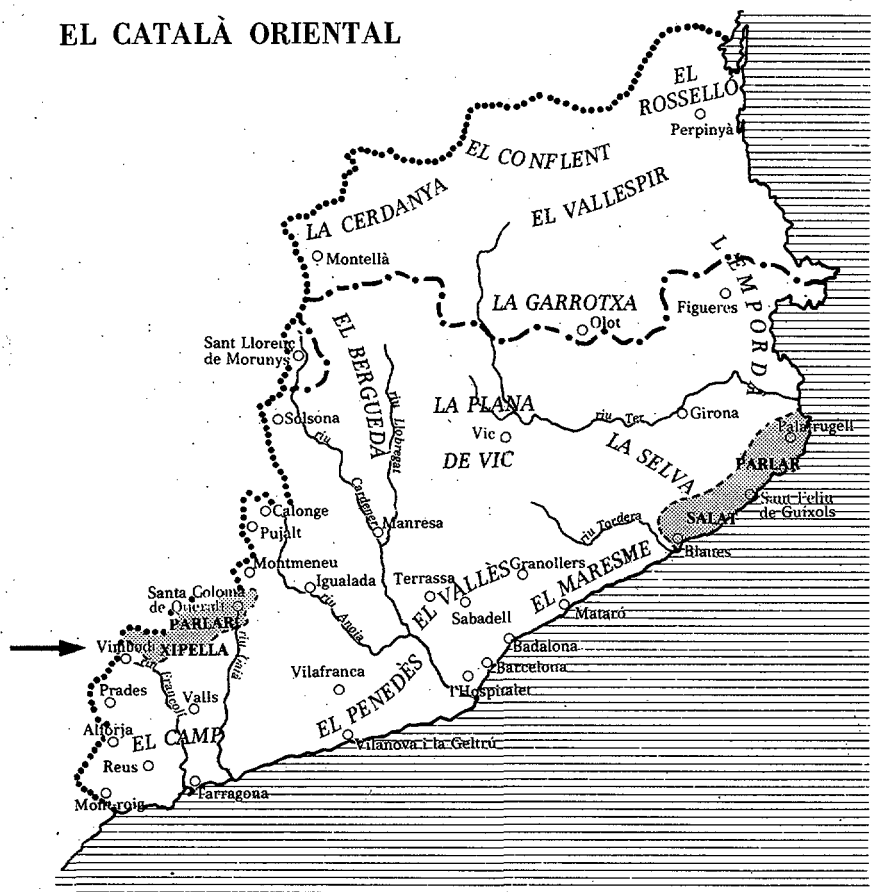

Figura 1
Font: SANCHIS GUARNER (1980)

– Tampoc VENY, a (1982: 49), no l'esmenta com a localitat *xipella*.

Ara bé, tots ells coincideixen a considerar Vimbodí com a localitat extrema del català oriental:

BADIA, (1981: 56-57) a propòsit de la frontera entre català oriental i català occidental, diu el següent:

“la divisòria... segueix, si fa no fa, els límits de les províncies de Barcelona i Lleida, primer, i Tarragona i Lleida, després, fins a *Vimbodí* en què se separa i s’adreça, entre les conques del Francolí a l’est i del Montsant i Siurana... a l’oest...”

A la GEC (1973: 636), trobem:

“la isoglossa de la distinció entre *a* i *e* àtones, que hom pot prendre com a partió principal entre els dos grups (dialectes orientals i occidentals), segueix una línia que deixa com a localitats extremes pel cantó oriental Montellà, Sant Llorenç de Morunys, Solsona, Riner, Pujalt, Sant Guim, Santa Coloma de Queralt, Conesa, Senan, *Vimbodí*, Argentera i Montroig”.

A més, al mapa, *Vimbodí* entra dins el grup *parlars de transició català central-català nord-occidental*.

SANCHIS GUARNER, ja ho hem vist al mapa, també l’inclou a l’oriental, i especifica que és localitat fronterera (1956: 8).

També VENY esmenta *Vimbodí* com a localitat extrema del català oriental (1982: 22).

El fet de considerar *Vimbodí* com a localitat fronterera em va empènyer a investigar fins a quin punt podia considerar-se aquest poble de parla oriental i no occidental. L’orientació del treball serà, per tant, la següent: buscar les característiques dels dos grans blocs dialectals (especialment dels dialectes central i nord-occidental) i comparar-les amb els resultats que ens donguin els parlants de *Vimbodí*, parant esment si hi trobem algun tret de *xipella*.

ALGUNES DADES SOBRE VIMBODÍ

Vimbodí pertany a la comarca de la Conca de Barberà i a la província de Tarragona, i es troba situat a la part occidental d’aquestes.

El municipi té 1.199 habitants (segons el cens de 1981) i el seu terme comprèn una extensió de 6.551 hectàrees.

Per a una millor localització del poble i per a veure’n les comunicacions, vegeu el mapa (fig. 2).

Vimbodí pertany a la diòcesi de Tarragona. Al poble, les misses sempre han estat fetes en català.

Quan hi ha matrimonis amb gent d’altres pobles, aquests acostumen a ser Montblanc, sobretot, i l’Espluga de Francolí.

Els llocs on hom va a comprar productes comercials són Mont-

MAPA DE LA CONCA DE BARBERÀ

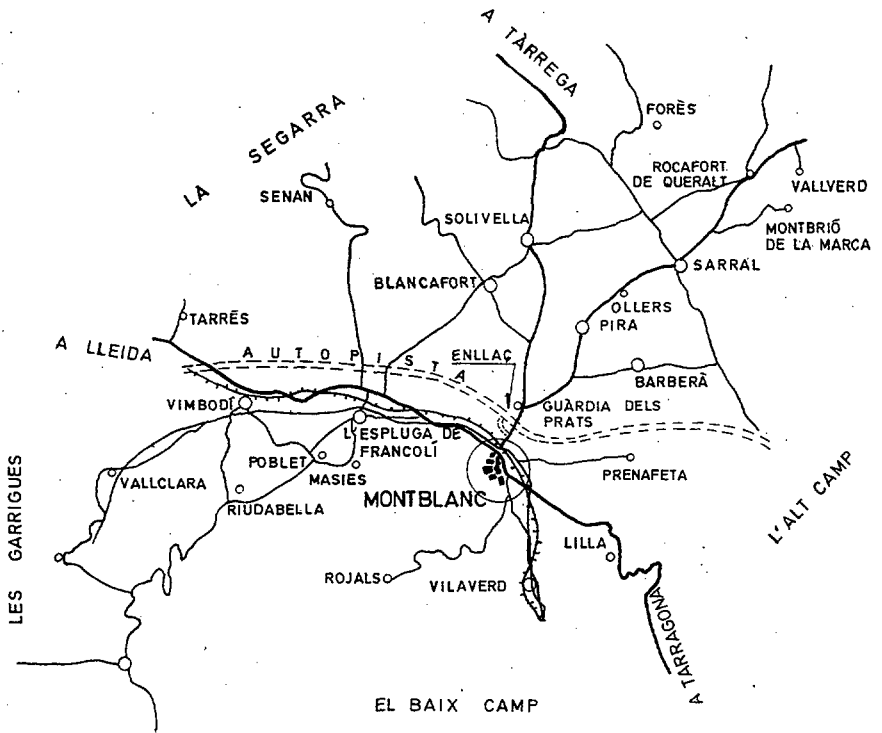

Figura 2
Font: A. BERGADÀ (1978:11)

blanc —principalment—, Valls, Tarragona, Lleida i Reus. Les fires freqüentades són les de l'Espluga, Montblanc, Lleida i Reus.

Pel que fa a la immigració, A. BERGADA (1978: 109) dona les següents dades referides a 1975.

- Un 62'76% dels habitants són nascuts al poble.
- La resta, 37'24%, són immigrants. D'aquests, el 12'19% procedeixen de la comarca; 16'73% de la resta dels Països Catalans, la majoria de les terres de Lleida; 11'73% de la resta de l'Estat espanyol, i el 0'57% de fora de l'Estat.

Els immigrants de parla castellana són bàsicament andalusos i extremenys.

Sembla que *Vimbodí* és un topònim d'origen àrab.

A la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* trobem la següent explicació: (1982: 360)

“l’etimologia del nom de la població és considerada d’arrel aràbiga i significa fill de Bodí: *Ibn Bodí*. El 1079 és ja esmentat el *pelat de Vinbudir* i a mitjan segle XII apareix sota les formes d’*Avimbudí*, *Avimbodino* i *Vimbodí*”.

I a la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1980: 535-536):

“El lloc, d’origen islàmic (és esmentat ja el 1079), fou conquerit per Ramon Berenguer III”.

També figura com a topònim aràbic a COROMINES (1966-1970: 265) a MOLL (1952: 48) i a molts altres textos.

DADES DE L’ENQUESTA (1)

Els enquestats

Els enquestats han estat 8 (aproximadament un 0’75% de la població total): 2 dones i 6 homes; les seves edats oscil·len entre els 18 i els 73 anys.

Podem dividir-los en 3 grups segons l’edat:

– el grup més jove, compost per una noia (18 anys) i un noi (22 anys)

– la generació mitjana, composta per 3 homes (un de 36 i dos de 48 anys)

– la generació més gran, composta per dos homes (62 i 73 anys) i una dona (64 anys).

Tots ells han nascut a Vimbodí i els pares de gairebé tots també.

Els seus estudis són primaris.

El qüestionari

Consta de 188 preguntes que ens donaran informació fonètica, morfològica, lèxica i sintàctica. Les preguntes són formulades en una de les tres formes següents:

– La major part corresponen a dibuixos (115 preguntes) i els punts tractats són bàsicament de tipus fonètic, però també n’hi ha de lèxic.

(1) Feta del 29-12-83 a l’1-1-84 i el 18 i 19-2-84.

— Ha calgut també fer servir el mètode de traducció a partir del castellà (46 preguntes), en casos en què no hi poguessin haver interferències d'una llengua a l'altra. Corresponen bàsicament a preguntes de morfologia i de sintaxi (ex. conjugació de verbs, incoatius, articles, possessius, etc.)

— La resta de l'enquesta és feta pel mètode directe (27 preguntes) i s'hi tracta sobretot el lèxic, tot i que n'hi ha també de morfologia. Exemple: Què és la vianda? Sabeu què vol dir *torcar*? Com dieu: un bosc, dos...

Enregistrament i transcripció

Totes les enquestes han estat enregistrades magnetofònicament, des del principi fins al final, fent simultàniament la transcripció, tot i que, degut a la meua poca pràctica en la transcripció directa, em fixava —i anotava— bàsicament aquell fonema, morfema, etc. que era el motiu clau de la pregunta, fent servir després la gravació per a la transcripció total del mot en qüestió.

ELS INFORMADORS

ALBA POCA i PASTOR, natural de Vimbodí; 18 anys; ofici, tèxtil; instrucció, administrativa; soltera; pare natural de Vimbodí; mare natural de Vimbodí; no ha fet estades llargues a fora.

JOAN CANELA i RIOS, natural de Vimbodí; 22 anys; ofici, siderúrgia; instrucció, Comerç, E.G.B; no ha fet el servei militar; solter; pare natural de Vimbodí; mare natural de Vimbodí; estada de 3 anys (cursos) a Tarragona.

JORDI FARRÉ i BORRELL, natural de Vimbodí; 36 anys; ofici, algtzil municipal; instrucció, estudis primaris; servei militar a Barcelona; muller natural de Solivella; pare natural de Vimbodí; mare natural de Vimbodí; no ha fet estades llargues a fora.

ANTON PALAU i DEUTÚ, natural de Vimbodí; 48 anys; ofici, fàbrica tèxtil; instrucció, estudis primaris; servei militar a Ripollet; muller natural de Vimbodí; pare natural de Vimbodí; mare natural de Vimbodí; no ha fet estades llargues a fora.

RAMON DEBAT i TARRAGÓ, natural de Vimbodí, 48 anys; ofici, filador (tèxtil); instrucció, batxillerat elemental; no ha fet el

servei militar; muller natural de Vimbodí; pare natural de Vimbodí; mare natural de Vimbodí; no ha fet estades llargues a fora.

JOSEP JIVALLÍ i DOLCET, natural de Vimbodí; 62 anys; ofici, carter; instrucció, estudis primaris; servei militar, 7 anys, arreu; muller natural de Vimbodí; pare natural de Vimbodí; mare natural de Vimbodí; estades llargues, 7 anys a fora.

M. CARME MANZANO i MIQUEL, natural de Vimbodí; 64 anys; ofici, mestressa de casa; instrucció, estudis primaris; servei social a Vimbodí; soltera; pare natural de Lleida; mare natural de Vimbodí; no ha fet estades llargues a fora.

ALFONS ALSAMORA i ROSSELLÓ, natural de Vimbodí; 73 anys; ofici, matalasser, tapisser; instrucció, estudis primaris, servei militar a Lleida; muller natural de Vimbodí; pare natural de Vimbodí; mare natural de Vimbodí; no ha fet estades llargues a fora.

VOCALISME TÒNIC

Inventari

i		u		pinya		núvols
	e		o		llet	camió
	ε		ɔ		mel	cor
		a			fang	

L'inventari és igual al del català central i l'occidental.

Distribució

1) E tancada llatino-vulgar.

En triem 4 exemples: *ceba*, *pera*, *cadena* i *pèl*.

En general es pot dir que passa a [ε]. però a *cadena* tres enquestats responen [e].

c[ε]ba	p[ε]ra	cad[ε]na	p[ε]l
		cad[e]na	

Les 3 excepcions es troben entre els enquestats més joves.

Amb motiu de la iodització/lleisme, que veurem més endavant, hem trobat el mot *cella* amb [e], i en aquesta ocasió ho fan tots els enquestats. Pot tractar-se d'un cas de tancament de vocal motivat pel contacte amb la palatal, com en el mot *llenya*, que trobem amb [e]

en el català central. No obstant això, el mot *cella* s'articula amb [ɛ] per tot el català central. COROMINES (1981: 662). (2)

2) Ū breu de IŪNCU.

Tret d'un enquestat, la resposta és j[u]nc. L'enquestat que fa l'excepció es troba entre els de més edat i respon j[o]nc.

3) QUÁ—, GUÁ— tòpics.

Es mantenen, sense excepcions.

Ex.: q[wa]tre (quatre)
g[wa]tlla (guatlla)

VOCALISME ÀTON

Inventari

i	u	diners	ulleres
	o		comarques
ə			escala

Cal fer, però, moltes precisions a l'hora d'establir aquest inventari. Les precisions les farem en explicar la distribució.

Distribució

1) A, E àtones.

No podem dir que es distingeixin A i E àtones —almenys seguint una norma concreta— però tampoc no es pot dir que A i E àtones es confonguin sempre en [ə].

A pot realitzar-se [ə] o [a].

E pot realitzar-se [ə] o [e].

Exemples, quant a A (al costat de la transcripció, i entre parèntesis, figurarà el nombre d'enquestats que ha realitzat aquella articulació):

poma pom[ə]a (7), pom[a] (1)

cadira c[a]dir[a] (2), c[a]dir[ə] (1), c[ə]dir[a] (1),
c[ə]dir[ə] (4)

rosa ros[ə] (5), ros[a] (1). Resten 2 enquestats, dels quals és impossible deduir si fan [ə] o bé [a] (d'això en trobarem molts exemples). Hom podria dir que el so produït és un híbrid d'aquests dos fonemes.

(2) Cal tenir en compte, a més, que *pèl* s'articula amb [ɛ] també a l'occidental, BADIA (1981:140).

campana c[a]mpan[ə] (1), c[ə]mpan[a] (4), c[ə]mpan[ə] (3)
ala al[ə] (4), al[a] (4)

Els diferents resultats d'A no depenen del parlant, donat que un mateix parlant fa c[a]dir[ə] i fa pom[a].

Exemples, quant a E:

mare mar[ə] (3), mar[e] (3)

pare par[e] (8)

arbre arbr[ə] (1), arbr[e] (7)

elefant [ə]l[ə]fant (5), [e]l[e]fant (2), [ə]l[e]fant (1)

Si hem de parlar de tendències, direm que la tendència pel que fa a E és fer-la tancada, sobretot si la vocal es troba en posició final, ja sigui lliure o travada. Això ho podem comprovar mitjançant els plurals, en els quals veurem una clara tendència a fer-los amb [e].

comarques comarqu[e]s (8)

fulles full[e]s (6), full[ə]s (2)

cireres cirer[e]s (6), cirer[ə]s (2)

ulleres uller[e] (7), uller[ə]s (1)

monedes moned[e]s (8), (La vocal tònica, però, és realitzada oberta per 2 parlants).

A més de constatar que hi ha tendència a fer [e], és important de destacar que els pocs casos de [ə] corresponen als parlants de més edat.

2) E àtona inicial dels segments *en-*, *es-*

Acostuma a realitzar-se [ə] amb alguna espurna de [e] i un cas aïllat de [a]:

escala [ə]scala, [e]scala

escombra [ə]scombra, [e]scombra

estrella [ə]strella, [e]strella, [a]strella

entendre [ə]ntendre, [e]ntendre

Tornem a trobar-nos amb el cas d'A: un mateix parlant diu *escala* amb [e] i *escombra* amb [ə].

3) O, U àtones

Hi ha tendència a distingir O d'U àtona, com veiem als exemples:

c[o]marques; f[o]rmatge; núv[o]ls; r[o]bar; v[o]lar

articulats unànimament amb [o], per bé que en algun parlant es fa una mica difícil de destriar si es tracta d'una [o] o d'una [u] en algun mot.

— No obstant això, també hi ha casos de u en lloc de [o]:

Per exemple, en el mot *conill*, articulat amb [u] per tots els enquestats.

Tanmateix, en aquest mot la causa del tancament pot haver estat provocada per la [i] tònica contigua (3).

— Joan té generalment una articulació més acostada a [u] que a [o], però pot ser degut al fet de trobar-se en hiatus o en contacte amb la palatal.

4) O inicial

Prenem com a exemples dos mots: *ofici* i *orella*. Per a ambdós trobem 3 respostes diferents:

[u]fici (5), [au]fici (2), [o]fici (1)

[u]rella (1), [au]rella (3), [o]rella (4)

Tenim, doncs, alguna mostra de l'articulació en *au-* de *o-* inicial, però sense ser sistemàtic ni repetir-se sempre en un mateix parlant.

5) Alternances de e, i i o

Examinem els mots *rodó*, *soroll*, *fonoll* i *genoll* i vegem-ne les alternances:

r[o]dó (6), r[ə]dó (2)

s[o]roll (2), s[e]roll (1), s[i]roll (5)

f[o]noll (8), (per bé que hi ha alternança amb f[u]noll)

g[o]noll (1), g[e]noll (o g[ə]noll) (2), g[i]noll (5)

Veiem, per tant, que quan la vocal es troba en contacte amb un so alveolar [s] o palatal [ʒ], tendeix a ser articulada e i sobretot i (la vocal es palatalitza donant formes més acostades a les llatines), mentre que quan es tracta de [f] o [rr], trobem les formes normatives, menys acostades a les llatines.

6) -QUA, -GUA à tons finals

Es mantenen sempre. Exemples:

llengua lleng[wa] o lleng[wə]

aigua aig[wa] o aig[wə]

pasqua pasq[wa] o pasq[wə]

(es donen més respostes en [ə] que en [a])

7) Diftongs arcaics

Un diftong arcaic el trobem en el mot *madrastra*, articulat *mai-rastra* per 3 dels enquestats (de diferents edats). Aquesta diftongació no es troba, però, en el mot *llet*.

(3) MOLL (1952:95), diu que a Mallorca, la [o] àtona es pronuncia [u] quan la vocal tònica és [i] o [u].

CONSONANTISME

Inventari

L'inventari és igual al del català central (23 fonemes segons Badia i 18 segons Alarcos Llorach):

p, t, k, b, d, g, f, β , ζ , s, z, m, n, η , l, λ , r, rr, (dz, t β , d ζ , y, w)

Distribució

1) Iodització / lleïsmes

El parlar és totalment lleïsta. Exemples:

ull u[λ]
paller pa[λ]er
cella ce[λ]a
cabells cabe[λ]s
fulles fu[λ]es

2) [β] intervocàlica o final

Es fa molt difícil d'establir si [β] intervocàlica o final segrega o no segrega iod, per dues raons principalment: la primera és que es dona en alguns mots i en d'altres no, i la segona és que molt sovint la iod és pronunciada tan feblement que fa dubtar si cal transcriure-la o no.

No obstant això, assenyalem les ocasions en què creiem que la iod s'ha articulat prou clarament:

peix pe[i β] (5)
aixetes a[i β]etes (3) (4)
cuixa cu[i β]a (4)
aixella a[i β]ella (1) (un altre parlant ha articulat a[is]ella, despalatalitzant el so, tot i que ha pronunciat la iod)

Amb el nom acompanyat de l'article trobem també la iod:

una aixada una[i β]ada (3), un[i β]ada (1)

3) Palatal inicial o postconsonàntica

a) Sorda

La palatal inicial o postconsonàntica s'articula africada per norma general. Exemples:

ganxo gan[t β]o
xocolata [t β]ocolata
panxa pan[t β]a
ximenea [t β]imenea

(4) Cal dir que el nombre d'aparicions de iod en els mots *aixetes* i *aixella* no és representatiu, per tal com la resposta a aquests mots ha estat de vegades *grifos* i *sobaco*.

Aquest darrer mot és l'únic que no és articulat per la totalitat dels enquestats amb la palatal africada, però només són 2 els parlants que fan la palatal fricativa. [ʃ]imenea. Hi ha, a més, un tercer parlant que no fa el so palatal sinó alveolar [s]umènia (només en aquest mot) (5).

b) *Sonora*

El correlat sonor és sempre fricatiu. Exemples:

gendre [ʒ]endre

Joan [ʒ]oan

taronja taron[ʒ]a

4) *-r final*

La *r* final dels infinitius (exemple: *volar*, *robar*) no s'articula mai.

Per altra banda, acostuma a haver-hi un reforçament en monosíl·labs del tipus *cor*, *or*, etc., sobretot en aquest darrer mot.

El reforçament pot donar-se amb la dental [t] o bé fent la vibrant múltiple:

co[rr] (4), co[rt] (1), co[r] (3)

o[rr] (2), o[rt] (6)

per bé que aquesta vibrant múltiple probablement no és tan fortament articulada com ho seria si es trobés entre vocals (com al mot *carro*, per exemple).

5) [v]

Aquest fonema és articulat bilabial en tots els parlants.

Exemples en els mots:

cavall ca[β]all

vaca [b]aca

cervell cer[β]ell

volar [b]olar

núvols nú[β]ols

6) *iod + n*

La *n* del grup *iod + n* es palatalitza en tots els parlants.

Exemples:

cuina cu[ɲ]a

feina fe[ɲ]a

Només un parlant no palatalitza, però, pel tipus d'enquestat, crec que ho ha fet expressament pel fet de trobar-se davant una enquesta lingüística.

(5) Malgrat la coincidència, no es tracta del mateix parlant que abans havíem dit que articulava a[is]jella.

7) [ɲ] i [ʎ] intervocàliques

No geminen. Exemple:

ampolla empo[ʎ]a (o *bote*[ʎ]a)

piña pi[ɲ]a

Fins i tot en el mot *rellotge*, la [ʎ] es despalatalitza (per dissimilació de la palatal següent):

re[l]otge

8) [bl] intervocàlic

En el mot *poble*, 6 parlants geminen la [b] (mantenint-la sonora) i 2 la fan fricativa.

Alternança, doncs, po[bb]le po[β]le.

9) Grups -NT i -LT

La T final dels grups -NT i -LT no s'articula. Exemples:

pont pon[∅]

alt al[∅]

10) [k]

Aquest so apareix en 3 casos que, al meu entendre, són irregulars:

1.er cas: en el mot *euga*, la velar és articulada sorda per un parlant: eu[k]a.

2.^{on} cas: en el mot *lletuga*, però en aquest cas no supleix la sonora sinó que s'afegeix al mot (un sol parlant, diferent de l'anterior): lle[k]tuga.

3.er cas: en el mot *església*, articulat amb [k] per tres parlants, dos d'ells diferents dels anteriors i el tercer el mateix que ha articulat lle[k]tuga: i[k]lésia (6).

MORFOSINTAXI

1) Plurals antics proparoxítons.

Hi ha una clara tendència a trobar [n] en els plurals dels antics proparoxítons del tipus *hòmens*, *jòvens* i *còvens*. La vocal final alterna entre [e] i [ə] però la que trobem més sovint és [e]. Exemples:

hòmens (8)

jòvens (6) (Els 2 parlants restants, de diferents edats, fan *joves*)

còvens (7) El parlant que resta fa *còvins*. Aquesta excepció cons-

(6) A la resta dels parlants, el mot *església* és articulat i[ɾ]lésia, però en aquests 3 casos la consonant és clarament sorda.

titueix l'única mostra de parla *xipella*. La muller de l'enquestat és de Solivella, localitat que segons Carme PLAZA (1981:95), és de parla *xipella*. Cal tenir en compte que el mot en qüestió pertany al domini tradicional de la dona, la qual cosa fa més plausible aquesta influència.

2) Nasal adventícia.

En el mot *llagost* o *llagosta* trobem la nasal adventícia amb la sola excepció d'un parlant.

lla[ŋ]gosta, lla[ŋ]gost (7)

3) Plurals de mots acabats en *-sc* i *-st*.

El plural d'aquests mots es realitza afegint una *-o*. Exemples:

bosc

discos (cal tenir en compte, però, que el singular d'aquest mot és, per als parlants, *disco*)

testos

Hi ha també una excepció: la del parlant que fa el plural invariable *bosc* i *test* (però *discos* perquè el singular és *disco*).

4) L'article

a) definit

sing.		pl.	
masc.	fem.	masc.	fem.
[ə]l / l[o]	l[ə] / l[a]	[ə]ls / l[o]s	l[ə]s / l[e]s

Cada parlant fa una diferent combinació amb aquestes variants. Sembla, però, que hi ha tendència a eliminar *lo/los* i substituir-los per *el/els* (els mateixos parlants ens diuen que l'ús de *lo* és reduït; així, un mateix parlant diu *lo pa* i *el formatge*, usant, però, més sovint, l'article normatiu).

Per altra banda, sembla que la regressió en l'ús de *lo* comença pel singular, donat que diversos parlants diuen *el pa* i en canvi *los colors*.

b) personal

Davant d'un nom de persona s'usa per norma general l'article definit, exemple:

lo/el Ramon

la Maria

l'Andreu

tot i que en un parlant l'article personal és inexistent (*Ramon, Andreu, Maria*).

5) Possessius

El sistema de l'adjectiu possessiu és a base de l'article i el possessiu: *el/lo meu, la meva, els/los meus*, etc., però en les generacions més

joves s'usa *mon, ton, ma, ta*, etc. davant d'un nom familiar o de parentiu. Ex.: *mon pare, ma mare, mons germans, mes germanes*, etc.

6) Demonstratius

En la generació més gran, els adjectius i pronoms demostratius tenen tres graus de localització: (2 parlants)

aquest (pronunciat *aquet*), *aquesta*

(*a*)*queix*, (*a*)*queixa*

aquell, *aquella*

La resta, (6 parlants), té només dos graus de localització:

aquest (pronunciat *aquet*), *aquesta*

aquell, *aquella*

7) Pronoms neutres

Són: *això* i *allò* (no existeix *açò*)

8) Pronoms personals

En situació preverbal, els pronoms personals tant poden tenir la forma reforçada com la plena.

Així podem trobar: *me/em dones això?*

te/et fa mal?

malgrat que per la 2.ª persona del plural trobem arreu *us*. Ex.: *Us vindré a veure demà.*

9) Adverbis de lloc

S'usen *aquí*, *allí* i *allà*, els dos darrers usats indistintament, sense comportar diferències de localització.

10) Numerals

a) Ordinals

A partir de 5 trobem les formes més acostades a les castellanès, exemple, *quint, sext, sèptim, octau*, amb alguna mostra també de *dècim*, per bé que la majoria fan *desè*.

b) Cardinals

La forma femenina del cardinal *dues* apareix sempre amb la [g] antihiàtica: *dugues*

11) Gèneres

Troblem les formes de gènere correctes en mots que podrien trobar-se afectats per la morfologia castellana. I així tenim:

el/lo front, la dent, etc.

12) Verbs

a) Indicatiu Present

El paradigma de present és el següent:

Verb *cantar*: *cant[o]*, *cant[e]s*, *cant[e]*, *cant[ε]m*, *cant[ε]u*, *cant[e]n*.

Verb *tenir*: *tinc, tens, te, t[e]nim, t[e]niu, t[e]n[e]n*.

Verb *prendre*: *prenc, prens, pren, pr[e]n[ε]m, pr[e]n[ε]u, pr[e]n[e]n*

b) *Indicatiu Imperfet*

Verb *cantar*: *cantav[a], cantav[e]s, cantav[e]*

Verb *tenir*: *teni[a], teni[e]s, teni[e]*. (Un parlant, el més jove, fa igual la 1.ª i la 3.ª persona: *teni[e]*).

Verb *prendre*: *preni[a], preni[e]s, preni[e]* (Igual que el cas anterior: *preni[e]*)

c) *Subjuntiu present*:

canti

tingui (un parlant, el de més edat, fa *tinga*)

prengui (igual que el cas anterior: *prenga*)

d) *Incoatiu*

Els incoatiu són en *-eix-* (a l'Indicatiu Present)

Exemple: *jo serveixo*

e) *Auxiliar haver*

A les persones 4 i 5, l'auxiliar *haver* pot tenir les dues formes:

ham, hau / hem, heu

L'ús d'una o altra forma no té res a veure amb l'edat de l'enquestat.

Així tenim *ham cantat, hem cantat*

hau fet, heu fet

Si hem de parlar de tendències direm que potser s'usa més la segona forma, però la prova que totes dues formes coexisteixen la trobem en un enquestat que utilitza indistintament les dues formes.

f) *Pretèrit indefinit*

S'usa la forma perifràstica del pretèrit: *vam cantar*

13) *Negacions*

La forma *pas* s'usa en les negacions amb valor emfàtic, per ex.:

no sé pas de què em parles.

14) *Combinacions d'infinitiu + pronom*

En aquestes combinacions, la *-r* final de l'infinitiu no s'articula, i així tenim:

demanar-lo: demanal

demanar-ho: demanau

confessar-nos: confessans, confessàs

LÈXIC

1) Castellanismes

Alguns castellanismes els trobem en tots els parlants, per ex.:

plàtano, barco, caldo

D'altres els trobem només en alguns parlants, per ex.:

grifos, sobaco, yegua.

El mot *navaja* és adaptat amb el fonema [3]: nava[3]a i en un parlant s'hi afegeix la ioda: nava[ɪ 3]a.

2) Mossarabismes

Es conegut el mossarabisme *romesco*, però no, per ex. *caure de llombo*, (*de lloms sí*)

3) Arabismes

No n'he pogut trobar cap d'especial. No es coneixen els arabismes *cuscussó* i *biduí*.

4) Arcaïsmes

Són coneguts els arcaïsmes *jurcar* (amb el sentit de *furgar, burxar, fer un clot*) i *torcar* (amb el sentit de *fregar, eixugar*), però mentre que *jurcar* es troba en plena vitalitat, *torcar* no es fa servir gaire.

No es coneix l'arcaïsmes *aduir* (*conduir rectament*).

5) Lèxic específic

Són comuns a l'oriental els mots *mirall* i *escombra* i són comuns a l'occidental els mots *melic* i *emprar* (en sentit de *manllevar*).

Ara bé, hi ha una sèrie de mots dels quals tant podem trobar la forma pròpia de l'oriental com la de l'occidental.

Així trobem: *be* i *correr*, *nen* i *xic*, *ocell* i *moixó* (articulat *mi-xó*), *sorra* i *arena*, *avi* i *padrí* (7).

I els trobem en iguals proporcions, és a dir, aproximadament la meitat dels enquestats dona una forma i l'altra meitat l'altra.

No obstant això, els parlants acostumen a conèixer les dues formes del mot; així, per exemple malgrat haver contestat *escombra*, coneixen la forma *granera*.

Es conegut el mot *guino* (*avar, estret*), comú al tarragoní, i també *moresc*, però no es coneixen altres mots peculiars del tarragoní com ara *ditxam*, *llòtic*, *aufersó*, *cavall-salt*, *besllaurar*, etc.

6) Lèxic propi.

Posarem aquí els mots que no sabem ben bé on encabir:

Les flors anomenades *boixacs* són conegudes a Vimbodí com a

(7) Segons ens diu un parlant, dir *avi* en lloc de *padrí* "fa més senyor".

goges. L'ALCOVER-MOLL (1932-1962, VI:327) no recull aquesta forma sinó la forma *gojats*.

Exquitx i *esquitxar* són a Vimbodí *espetuc* i *espetugar*.

El joc de saltar a cavall és la *fava*.

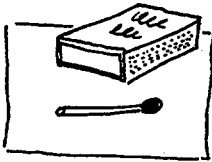
Tenir gana és *tenir talent* (tot i que ara no s'usa gaire aquesta expressió).

7) Alguns camps semàntics

a) *capsa/caixa*

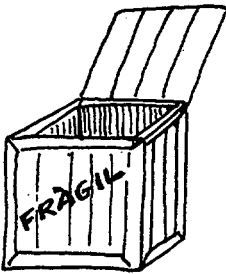
Hi ha una autèntica disparitat pel que fa a l'ús d'un o altre terme.

A aquests dos dibuixos trobem les respostes següents:

capsa de mistos (o *llumins*) (6)

caixa de mistos (o *llumins*) (2)

caixa (2)

capsa (2)

caixó (1)

capsa o *caixó* (1)

capsa o *caixa* (1)

caixa o *caixó* (1)

(Potser aquest dibuix resultà massa ambigu)

b) *mussol*

El terme és aplicat tant a l'animal com al gra de l'ull. S'ha donat, per tant, la homonimització pròpia del Principat.

c) *ungla/urpa*

Les de les persones són anomenades *ungles* i les del lleó, per exemple, poden tenir 3 denominacions segons el parlant:

arpes (4) *ungles* (2) *urpes* (2)

d) *la vianda*

A la pregunta *Què és la vianda?*, els enquestats responen *menjar en general* (un enquestat dona l'exemple *un plat de vianda*), però dos dels parlants no coneixen aquest terme.

No obstant això, una dona que es trobava en aquell moment escoltant l'enquesta, ens diu que per a ella *la vianda* és *l'escudella*.

e) l'enciam

Tret de 2 enquestats, la resta distingeix l'escarola i la *lletuga*, adoptant com a mot genèric, que els engloba a tots dos, l'enciam.

Ara bé, el que és curiós són les diferents articulacions del mot *lletuga* (5 en total):

ll[ə]ntuga

ll[e]tuga

ll[ə]tuga

ll[e]ktuga (recorda la forma originària LACTUCA)

ll[ə]ttuga

D'aquest mot, l'Alcover-Moll dóna les variants: *lleituga*, *lletruga*, *lletua* i *lletuga*, i aquesta darrera diu que correspon al parlar de Castelló i Tortosa (VI:969).

f) les bromes

A aquest dibuix, 3 dels enquestats responen *bromes*.

Segons l'ALCOVER-MOLL (II:681) aquest mot té 2 accepcions: una és *boira* i l'altra *núvol*, i aquest darrer significat es troba, entre d'altres llocs, al Camp de Tarragona.

h) la xaupa

La meitat dels enquestats responen *xaupa* (articulat [tʃ]aupa) per aquest dibuix (l'altra meitat en diuen *aixada*). A l'ALCOVER-MOLL (X:921) *xaupa* figura amb el sentit de *aixada ampla* i s'assenyala Vimbodí com a únic poble en què es troba aquest mot (doc. a. 1775).

SITUACIÓ DEL PARLAR DINS EL MARC DELS DOS GRANS BLOCS DIALECTALS

Com hem pogut comprovar, és difícil d'establir les coincidències entre els trets d'un dels dos blocs dialectals i els del parlar del poble estudiat. No acostuma a haver-hi una participació total amb un o altre bloc. Cal parlar, en conseqüència, d'un percentatge —sovint molt difícil de calcular— de participació en un tret determinat.

Per tant, he optat per presentar gràficament aquest percentatge aproximat, posant a banda i banda els trets del català oriental i els del català occidental, bo i situant el parlar de Vimbodí dins aquest marc en base a les dades de la descripció precedent. (Vegeu gràfica pàg. 21).

Els trets són els determinats per J. Veny a (1982:22-23).

Caldria fer, repeteixo, moltes matisacions, però faré només les que considero més imprescindibles:

– Al núm. 1) he separat A d'E àtones, per tal com hem vist que tenien un tractament diferent.

– Al núm. 10) he tingut en compte també el reforçament amb la vibrant múltiple, no només amb la dental. En cas de ser incorrecta aquesta aplicació, les proporcions serien diferents i es decantarien cap al català occidental, donat que la proporció seria:

44% reforçament (català oriental)

56% sense reforçament (català occidental)

– Al núm. 13) he deixat un marge d'un 10% de participació dins el català oriental perquè en algun cas es fa difícil de dir si el parlant ha articulat la desinència amb *o* amb *u*, potser perquè es tracta d'un so intermig entre ambdós, com ens trobàvem en algun cas amb *a* i *e*.

Generalment, però, el so és [o], articulat prou clarament.

Altres característiques ⁽⁸⁾

A part d'aquests 18 trets que diferencien el català oriental de l'occidental hem trobat, en la descripció del parlar, altres trets que poden encabir-se dins un grup o l'altre. Aquests trets són:

1) *E* àtona inicial dels segments *en-* i *es-*, es realitza generalment [ə], la qual cosa separa aquest parlar del català occidental i l'acosta a l'oriental.

2) *O-* inicial dels mots *ofici* i *orella* té una certa tendència a ser articulada *au-*. El percentatge d'ocurrències, però, és més baix que el de l'articulació en *o-*. Així tenim, en tants per cent:

69% *o-* (català oriental)

31% *au-* (català occidental)

3) Pel que fa a les alternances de *e*, *i* i *o* en mots com *fonoll*, *so-roll*, etc., els percentatges són els següents:

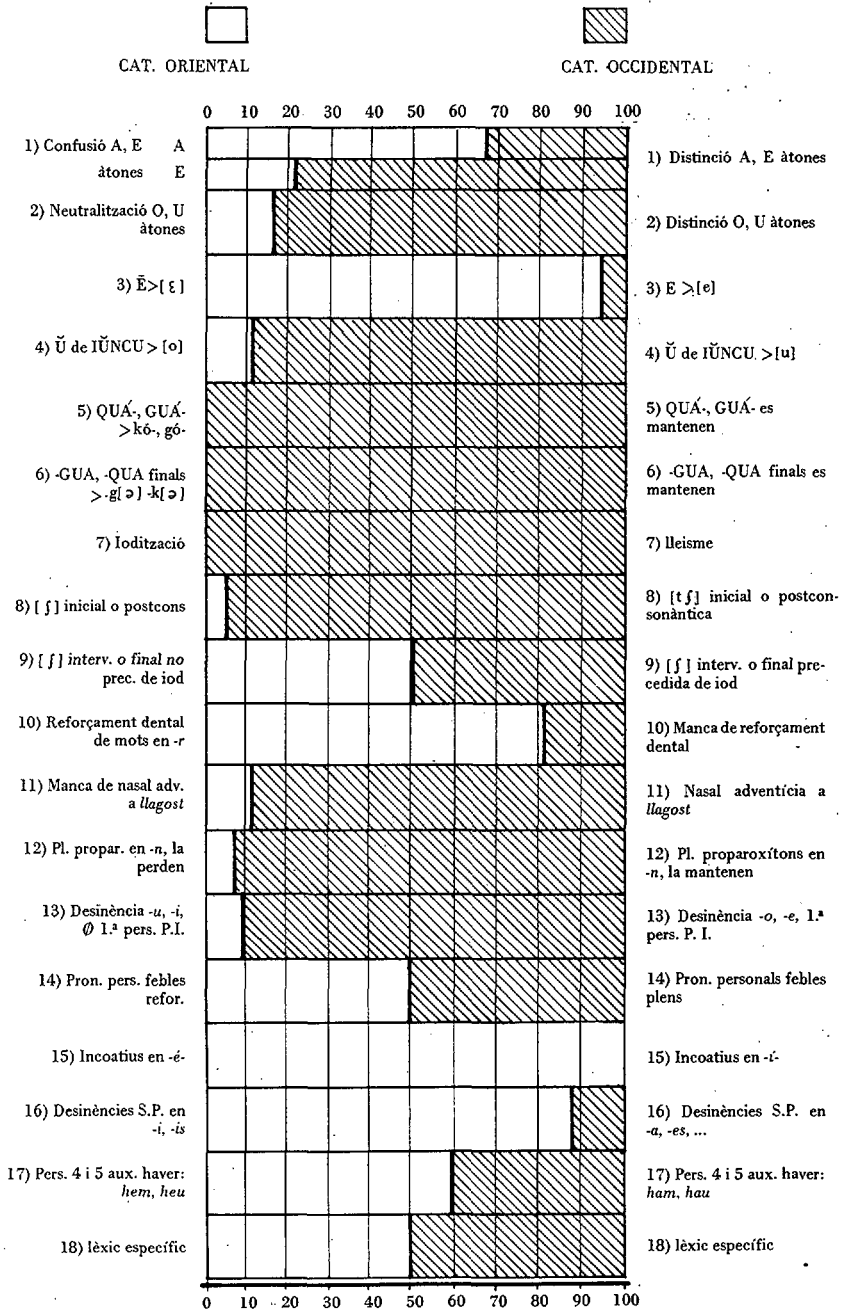
53% *o* (català oriental)

47% *e*, *i* (català occidental)

essent, per tant, lleument favorables al català oriental.

(8) Extreteres també de VENY (1982).

GRÀFICA DEL PERCENTATGE DE TRET ORIENTALS I OCCIDENTALS DEL PARLAR DE VIMBODÍ

Aquestes 3 característiques acosten el parlar al català oriental. N'hi ha, però, dues, que l'acosten a l'occidental:

4) La palatalització del grup *i*od + *n*, en mots com *cuina*, *feina*, etc.

5) La manca d'articulació de la -*r* final en les combinacions d'infinitiu + pronom (del tipus *demanar-lo*)

Afinitats amb el tarragoní

Esmentarem seguidament el grau de participació que té el parlar de Vimbodí en les característiques atribuïdes al subdialecte tarragoní a VENY (1982:41-45):

– Participa totalment del so [tʃ] en posició inicial o postconsonàntica (exemple: [tʃ]ocolata), però quan és sonor el so és fricatiu, no africad (exemple: [ʒ]oan).

– També participa, però no totalment (50% hem indicat al gràfic) de la segregació de *i*od per [ʃ] intervocàlica o final (exemple: *pe*[iʃ]).

– La participació és total en la palatalització de *n* per una *i*od precedent (exemple: *cu*[ɲ]a).

– El parlar de Vimbodí manté també la nasal en el plural dels antics proparoxítons (exemple: *hòmens*).

– Com el tarragoní, el parlar manté la combinació -*ua* àtona (i tònica) precedida de consonant velar (exemple: *lleng*[wa]).

– Pel que fa a l'article, ens trobem davant el mateix cas del tarragoní: coexisteixen les formes *el(s)* i *lo(s)*, trobant-se aquesta darrera en regressió.

– Pel que fa a la labiodental [v], el parlar no en té cap mostra; és totalment betacista.

– No participa en la geminació de [ɲ] i [ʎ] intervocàliques.

– El demostratiu femení és *aquesta*, (no *aqueta*, com fa bona part del tarragoní).

– Pel que fa als arcaïsmes, ja hem assenyalat que és conegut *jurcar*, però no *aduir*.

– Dels mossarabismes, s'usa *romesco*, però no *caure de llombo*.

– Dels mots peculiars s'utilitzen: *guino*, *moixó* (*mixó*), *emprar*, *siroll*, *xiquet*, però no es coneixen: *ditxam*, *aufersó*, *besllaurar*, *cavall-salt*, *llòtic*, *cuit* o *cuïc*.

Si tenim en compte que la característica més destacada del tarragoní és la pervivència de la [v] labiodental VENY (1982: 42), hem

de concloure que el parlar estudiat no pertany a aquest subdialecte. Ara bé, és indubtable que el grau de participació amb la resta de trets és molt alt.

DIFERÈNCIES GENERACIONALS

En la descripció han anat sortint variacions que podrien ser motivades per l'edat de l'enquestat, unes amb certesa i unes altres no tant. Les esmentem tot seguit:

1) E tancada llatinovulgar es troba amb [e] entre els enquestats més joves. Això podria indicar que el parlar, en aquest aspecte, es va acostant cap als parlars occidentals en detriment dels orientals, però no em sembla gaire segur. ¿Podria tractar-se, potser, d'una influència de la fonètica castellana, a la qual acostuma a ser més propens el jovent?.

2) Els pocs casos de [ə] en lloc de [e] en els plurals, els trobàvem en els parlants de més edat. També això significaria que la tendència és anar-se acostant al parlar occidental.

3) El mot *jonc*, articulat amb [o] per un dels parlants de més edat, és el mateix cas que els anteriors. No obstant això, aquí estic gairebé segura que es tracta d'una cosa ben diferent, per dues raons: la primera és que aquesta articulació podria ser deguda a influències literàries, per tal com he sabut que aquest parlant és un lector de les nostres *Cròniques*, i només cal recordar *l'eximpli de la mata de jonc* d'en Ramon Muntaner. La segona és que els altres dos parlants d'aquesta generació més gran no ho fan pas amb [o].

4) Hi ha també, ja ho hem vist, regressió en l'ús de l'article *lo*, en favor de l'article normatiu.

5) Els possessius *mon, ton, ma, ta, etc.* són inexistents en la generació més gran i mitjana, mentre que els trobem en els parlants més joves. Ens ho han assenyalat els mateixos parlants.

6) El demostratiu *aqueix* es troba només en la generació més gran.

7) Hem vist també que l'enquestat més jove feia la forma *jo teni[e]* i *jo preni[e]* enfront de la resta de parlants que fan *teni[a]* i *preni[a]*.

8) Per altra banda, trobem les formes *jo tinga* i *jo prenga* en el parlant de més edat, enfront dels altres que fan *jo tingui* i *jo prengui*.

9) Pel que fa al lèxic, és més ric en els parlants de més edat. Per exemple, el mot *torcar* no és conegut per la generació més jove.

ACTITUDS METALINGÜÍSTIQUES

Són diversos els comentaris que es poden recollir sobre el parlar propi i el parlar d'altres contrades, comentaris que han anat sorgint espontàniament al llarg de l'enquesta.

Esmentarem aquí les opinions i reflexions de tres dels enquestats sobre aquesta qüestió.

En primer lloc cal destacar molt especialment els comentaris d'un dels enquestats, una dona, per tal com demostren que la llengua ha estat sovint objecte de reflexió.

Ens parla de les diferències entre els parlars dels pobles veïns; comenta, per exemple, que a Lleida d'un *càntir* (ella ho ha articulat sense la *-r* final: *canti*[Ø]) en diuen un *silló*, i que a Reus d'una *galleda* (ella ho articula amb *-t*: *galle*[t]a) en diuen una *ferrada*.

Considera que a Vimbodí *no es parla amb la e*. En canvi, a Tarrés (a 4 kms. de Vimbodí, en la província de Lleida) sí que *es parla amb la e*, fet que considera curiosament coincident amb la frontera administrativa que separa Tarragona de Lleida. Ens diu que a Montblanc també comencen a *parlar amb la e*, com a Lleida —el parlar de Lleida és considerat molt graciós i simpàtic—, però ni a Montblanc ni a Reus, *la e no és la mateixa que la e de Lleida*.

El parlar de Vimbodí, segons l'enquestada, *és barrejat*, però sembla més el parlar de Lleida que el de Barcelona. Tanmateix remarca que les noies joves volen imitar el parlar de Barcelona, amb la qual cosa el seu accent queda desdibuixat, sense poder localitzar-lo. Això es nota sobretot en les funcions que es representen al poble, on les noies no fan l'accent propi del poble sinó que *parlen amb la a com si fossin de Barcelona*, cosa que la nostra enquestada considera *postissa*.

Ens diu també que a l'Espluga de Francolí (a 5 kms. de Vimbodí) tampoc no es parla ben bé com a Vimbodí, però trobarem molt poca gent que *xipellegi* perquè els altres se'n riuen.

El fenomen de la iodització és fortament ridiculitzat per part d'un dels nostres enquestats. Els de *la paia a l'ui*, concretament els de Vic, *parlen molt malament*.

Ben diferent és l'opinió que aquest mateix parlant té sobre la parla local. Considera que és una de les zones on es parla el *millor català*, i un motiu és, per a ell, el fet que *es parla com s'escriu* (9).

Contraposada a aquesta actitud d'orgull de la pròpia llengua, trobem una opinió ben diferent en un altre dels nostres enquestats, el qual diu que *els de Vimbodí tenim un pronunciar una mica brusc; parlem grosserots*, paraules que són corroborades per un altre parlant el qual afegeix: *tenim un dixà tancat*.

CONCLUSIONS

Si haguéssim de fer cas del recompte total de les dades subministrades per la gràfica anterior per a l'encabiment del parlar estudiat dins un bloc dialectal, tindríem aquest resultat:

38% de participació en el català oriental

62% de participació en el català occidental

amb la qual cosa podríem incloure el parlar de Vimbodí en el grup de parlars occidentals.

Sabem, però, que això no és ben bé així. Hi ha uns trets més importants que altres. Ara bé, aquest criteri d'importància és lleugerament diferent d'un autor a l'altre.

No obstant això, sembla que els trets més definitoris són 3:

- la confusió o distinció de A i E àtones
- la confusió o distinció de O i U àtones
- el tractament de la E tancada llatino-vulgar.

Ja hem vist abans que els resultats a Vimbodí eren:

1) realització en [ə] de A en un 67% dels casos i de E en un 22% dels casos, mentre que en els restants es manté la distinció entre E i A.

2) la distinció de O i U àtones en un 83% dels casos, confonent-se en els restants.

3) la realització en [ɛ] el 94% dels casos de la E tancada llatino-vulgar, mantenint-se tancada la resta de casos.

A la llum d'aquests resultats, senzillament, no podem encabir el parlar amb un grup o un altre a no ser que tinguem en compte aquests criteris separadament, escollint-ne un i rebutjant els altres.

(9) Considero que això es important de cara a l'agrupació implícita del parlar de Vimbodí dins els parlars occidentals (distinció *a/e, o/u* àtones, per exemple).

Hi ha també un quart criteri a tenir en compte, tradicional segons BADIA (1981:55): el de la desinència verbal de la 1.ª persona del Present d'Indicatiu de la primera conjugació, però ve a ser el mateix que el criteri n.º 2 (distinció/confusió O-U àtones).

Per a BADIA (1981:57) el criteri fonamental és el tractament de la E tancada llatino-vulgar; segons això, el parlar de Vimbodí seria fonamentalment oriental.

La meua opinió sobre aquesta qüestió és la següent:

Sembla ser que pràcticament la totalitat de trets diferencials entre el català oriental i occidental consisteixen en el fet que el català oriental és més innovador mentre que l'occidental és més conservador. És a dir, allò que ara tenim en occidental ha estat una etapa de l'oriental.

Hi ha, però, un tret, que no pot incloure's aquí: segons sembla, la iodització que trobem en algunes zones del català oriental, no ha existit en occidental, totalment lleista.

El parlar de Vimbodí, ja ho hem vist, és totalment lleista. Dic *totalment* perquè fins i tot en els mots que a Barcelona (actualment lleista) resten com a residus de l'antic *ieisme*, VENY (1982:40), com per exemple el mot *cella*, articulat a Barcelona *ceia*, a Vimbodí els trobem amb la palatal [ʎ].

Si Vimbodí hagués ioditzat en etapes anteriors, haurien de restar residus d'aquest tipus.

És per això que crec que si hem d'encabir el parlar dins d'un grup, aquest grup hauria de ser més aviat l'occidental.

Comptat i debatut, la filiació a un o altre bloc dialectal no és pas una qüestió de molta importància. Més ben dit, no crec que tingui cap importància. Ha servit només per a fixar unes fites d'un possible treball que implicava un enriquiment de coneixements.

Si ha de servir per alguna cosa més és per adonar-nos del caràcter transicional d'aquest parlar. Aquesta és potser l'única gran veritat i a la vegada l'única conclusió possible: el parlar de Vimbodí és un parlar de transició, que comparteix trets dels dos dialectes, el central i el nord-occidental, precisament perquè es troba enmig de tots dos.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER-MOLL

1932-62 *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vol., Palma de Mallorca.

BADIA, A. M.

1981 *Gramàtica històrica catalana*. Ed. Tres i Quatre, València.

BADIA, A. M. i VENY, J.

Atlas lingüístic del domini català, (Obra inèdita), Universitat de Barcelona.

BERGADÀ, A.

1978 *Vimbodí, estudi històric, sociològic i religiós*. Ed. Parròquia de Vimbodí.

COROMINES, J.

1966-70 *Estudis de toponímia catalana*, I-II, Ed. Barcino, Barcelona.

COROMINES, J.

1981-84 *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, I-IV..., Ed. Curial, Barcelona.

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA

1978 Vol. 4, "Català", pàgs. 629-678.

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA

1980 Vol. 15, "Xipella", pàg. 766; i "Vimbodí", pàg. 360.

GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA

1982 Vol. 15. "Conca de Barberà", pàgs. 282-412.

MOLL, F. de Borja

1952 *Gramàtica històrica*, Ed. Gredos, Madrid

PLAZA i ARQUÉ, C.

1981 *Mari lis sopis són calentis (o una aproximació als parlars de la Conca de Barberà)* a "Aplec de Treballs núm. 3 del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà", Montblanc, pàgs. 75-100.

SANCHIS GUARNER, M.

1956 *Factores históricos de los dialectos catalanes*, a "Estudios dedicados a Menéndez Pidal", VI, Madrid.

SANCHIS GUARNER, M.

1980 *Aproximació a la història de la llengua catalana*, Salvat Editores.

VENY, J.

1978 *Estudis de geolingüística catalana*, Ed. 62, Barcelona.

VENY, J.

1982 (2.ª) *Els parlars catalans*, Ed. Moll, Palma de Mallorca.